

Mustafa GÜNAY*

Çokkültürlülük Gerçe i ve Türkiye

Özet

Günümüzde bütün toplumlar çokkültürlüdür. Bir ba ka deyi le, çokkültürlülük günümüzün en önemli olgusudur. Bu ba lamda kültürel farklılıklar ve ço ulculuk, felsefe ve sosyal bilimlerde temel problemler olarak ele alınmaktadır. Toplumun yapısı homojen de ildir ve farklılıklardan oluşmaktadır.

Küreselle me sürecinde kültürlerin etkile imi de önemlidir. Farklı kültürler böylece birbirini düzeltir ve tamamlar ve birbirinin ufkunu genişletir ve insani gelişimin yeni formları için birbirini etkilerler. Kültürel farklılık insan özgürlü ünün en önemli ö esi ve ko uludur. Kültürler di er kültürler ile karma ık diyaloglar yoluyla şekillenir. Fakat kültürel kimliklerin siyasalla ması da ciddi problemlere yol açmaktadır. Toplumsal bütünlük ve birlikte ya ama nasıl mümkündür? Hangi de erler birleştirici olabilir? Bu nedenle günümüz toplumlarında ço ulculuk önemli bir olgu ve problemdir.

Çe itli ço ulculuk tipleri vardır: kültürel ço ulculuk, siyasal ço ulculuk vb. Kültürel kimliklerin siyasalla ması da önemli bir problemdir. Bu makalede Türkiye’de ço ulculu un durumu tartışılacaktır.

Anahtar Sözcükler

Ço ulculuk, Farklılık, Kültürel Kimlik, Demokrasi, Küreselle me.

The Reality of Multiculturalism and Turkey

Abstract

All Societies has multicultural structures at the present time. In other words, multiculturalism is the most important phenomenon of the contemporary societies. In this sense, cultural diversity and pluralism are discussed in the context of philosophy and social sciences as a basic problem. The structure of society is not homogeneous, it is consisted of differences.

Interactions between cultures are also important issue in globalization process. Thus, different cultures rectify and complete each other, and they expand their each horizon of thoughts. Different cultures influence each other for new forms of development of humanity. Cultural diversity is also the most significant condition and component for freedom of humanity. Cultures get their forms through complex dialogues set with other cultures. However, politicization of cultural

---

* Yrd. Doç. Dr. Ç.Ü. E itim Fakültesi, Felsefe Grubu Öğ retmenli i Anabilim Dalı.

identities, also leads to some serious problems. How it is possible to establish social cohesion and living together? Which values can be unifying? etc... Therefore, pluralism is a major problem and significant phenomenon in modern societies.

There are various types of pluralism: Cultural pluralism, political pluralism, etc. Politicization of cultural identities is an important problem. In this article it is going to be discussed the condition of pluralism in Turkey.

Key Words

Pluralism, Diversity, Cultural Identity, Democracy, Globalization.

Giri :

Toplum ve kültürün kendisi gibi, sosyal-kültürel gerçekliği anlamaya ve yorumlama konusundaki kavramlarımız da tarihin yükünü taşıyor. Tarihsel değişim sosyal yapıları olduğu kadar kavramları-söylemleri de sarsıyor, kırılmalara ve yeni oluşumlara yol açıyor. Günümüzde sosyal gerçeklik ile kavramlarımız arasındaki ilişkilerde de çatı malar, gerilimler ve uçurumlar göze çarpıyor. Bu nedenle toplumumuz hakkındaki kavramlarımızı, idelerimizi sorgulamak vazgeçilmez bir gerekliliktir. Bu sorgulamanın siyasal kavramlar üzerinde de öncelikle yapılması zorunludur. Çünkü toplumun yönetimi ve düzeni bakımından siyasal kavramların toplumsal gerçekliği in çözümlerine tekabül eder bir durumda olması önemlidir. Sosyal yapının çözümlerini göz ardı eden, yoksayan bir siyasal söylem, çözümlerini bulmaya çalışarak getiremeyeceği gibi, bizzat kendisi de sosyal değişimin önünde bir engel ve tehlike durumuna gelebilir. Bu noktada mevcut siyasi partilere ve diğer kurumlara baktığımızda toplumumuzdaki çözümler kavramına ve bunu çözümlerini bulmaya çalışarak getiremeyeceği gibi, bizzat kendisi de sosyal değişimin önünde bir engel ve tehlike durumuna gelebilir. Bu noktada mevcut siyasi partilere ve diğer kurumlara baktığımızda toplumumuzdaki çözümler kavramına ve bunu çözümlerini bulmaya çalışarak getiremeyeceği gibi, bizzat kendisi de sosyal değişimin önünde bir engel ve tehlike durumuna gelebilir. Bu noktada mevcut siyasi partilere ve diğer kurumlara baktığımızda toplumumuzdaki çözümler kavramına ve bunu çözümlerini bulmaya çalışarak getiremeyeceği gibi, bizzat kendisi de sosyal değişimin önünde bir engel ve tehlike durumuna gelebilir.

Büyük anlatıların artık okunmadığı, okunmaya çalışılmasına rağmen anlam ve geçerliliğinin sorgulandığı ve üpheyle karşılandı bir dünyada, bireyin kendini mutlu ve güvende hissedebileceği aidiyetleri nasıl gerçekleştirebileceği en temel varoluş problemlerinden biridir. Tekilci ve mutlakçı anlatıların/özelliklerin karşısına çıkan ve giderek yaygınlaşan çözümler ve göreci anlatılar/özellikler ve kimlikler, bu kez de, birlikte yaşamın olanakları ve bu olanakların nasıl gerçekleştirilebileceği sorunuyla karşı karşıya bulunmaktadır. Farklılıkları yoksayan bir birlik/bütünlük tasarımı kadar, birlik/bütünlük kavramını yoksayan farklılık/kimlik söylemleri de gerçekleştirmesi imkansız talepler olarak kalmaya yazgılı görünmektedir. İşte burada gerçekleştirilmesi zor bir ödev, kültürel ve sosyal problemler alanının merkezinde yer almaktadır: farklılıkların oluşturulması/kabul göreceği bir birlik ya da farklılıkları içeren ve onaylayan bir birlik. Günümüz toplumsal yaşamının en önemli dinamiklerinden biri burada karşımıza çıkar. Bu dinamiklerin ve buna bağlı olarak ortaya çıkan süreçlerin algılanması, anlaşılması ve yorumlanması da büyük önem taşır. Bireylerden topluma/topluluklara, siyasete ve siyasal kurumlara kadar uzanan arayışlar, tartışmalar ve bunalımlar, kuramsal-dünya görüşsel ve pratik bakımdan kararlar vermeyi, tutumlar takınmayı ve ilişkilerimizi sürdürmeyi gerektirmektedir.

Bütün toplumların, giderek artan ölçüde çokkültürlü duruma geldiğini ve aynı zamanda daha geçirgen olduklarını vurgulayan Taylor'a göre, "tartı maya yer bırakmayacak ölçüde giderek daha fazla sayıda toplumun bugün, varlığını sürdürmek isteyen kültür topluluklarını içinde barındırma anlamında çokkültürlü duruma geldiği görülüyor." (Taylor 1996: 70-71) Buna bağlı olarak da "kültürel farklılıkların siyasal düzeyde tanınması gerekli midir", "bu mümkün müdür" ve "nasıl barındırılabilir" biçimindeki sorular günümüzde hem dünya ölçüsünde hem de her toplumun özgüllüklerini içine yanıtı aranması gereken temel sorular olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çok uluslu ulun, her alanda olduğu gibi devletler alanında da en yoğun olarak yansımaları tarihsel kesitin, günümüz toplumları olduğunu belirten Gündoğdu'na göre, "çeşitlilik ve çok uluslu ulun önem kazandı hiçbir dönemde, çok ulusluk günümüzde olduğu kadar ısrarla savunulmamıştır. Bunun en önemli nedeninin etik olmaktan ziyade, politik olduğunu söylemek yanlış olmazdır. Gerçi, çok uluslu ulun savunulduğu toplumlar hep çok kültürlü toplumlar olmuştur ve çok uluslu imparatorluklar, uluslar arası toplum, toplumlar arası birlikler, göçmen toplumlar hep çok uluslu toplumlardır ama günümüzdeki toplumlar, uluslar arası toplum tarafından onay ve yardım alabilmek için kendilerini liberal demokrat olarak konumlandırmak dolayısıyla da etnik ve çok uluslu ulu a önem vermek durumundadırlar."(Gündoğdu 2002)

Toplumun Çok ul Yapısı ve Kimlikler

Tarih boyunca hemen hemen bütün toplumların çok-kültürlü oldukları, kültür adını verdi imiz gerçekliğin çok-boyutlu, çok-yönlü olduğu söylenebilir. Ancak günümüze kadar yalnızca kültür kavramının kullanılması, kültürün içerdiği farklı boyutların göz ardı edilmesine, yeterince önemsenmemesine yol açmıştır. Küreselleşme adı verilen süreçte, toplum ve kültürün çok boyutlu özellikleri de belirginleşmeye, baskın bir deyimle geri planda kalmı ya da görünmeyen kimi unsurlar görünmeye ve dile gelmeye başlamıştır. Burada görünür duruma gelen ve dilini arayan unsurlar, bir toplumu/kültürünü oluşturan farklı kimlikler ve bu kimlikleri taşıyan insanlar ve topluluklardır. Burada toplumsal gerçeklik hakkındaki paradigmalardan ve tahayyüllerinden dönüştürme raması söz konusudur. 20. yüzyıla kadar toplum ve kültür denildiğinde anlaşılan şey, daha çok homojen bir yapı olagelmştir. Toplum da homojen bir bütün olarak tasarlanagelmştir. Bizden bir örnek verirsek, Cumhuriyetin kuruluş döneminde, "sınıfsız ve kaynağı bir kitle" olduğu düşünülürdü, bir homojen toplum anlayışıdır. Elbette baskın toplumlardan da verilecek çok sayıda örnek mevcuttur. Ancak burada önemli olan homojen toplum tasarımının, söz konusu toplum içinde yer alan, onu oluşturan farklı unsurları, farklılıkları görmezden gelmesi, yok sayması, ya da söz konusu farklılıkların zaten mevcut ya da özlenen homojenite içinde ortadan kalkacağını varsaymasıdır. Ortadan kalkacağı ya da ortaya çıkmayacağı düşünülen farklılıklar arasında inançlar, ideolojiler, dinsel ve etnik kimlikler vb. sayılabilir. Geçmiş yıllarda belki ülke ve dünya sorunları nedeniyle kendini ortaya koyamayan ve ifade edemeyen unsurlar ve farklı kimlikler, içinde yaşadığımız süreçte artık belirgin bir biçimde kendini göstermeye ve dile getirmeye başlamıştır.

Ancak burada unutulmaması gereken önemli bir husus da, kültürlerin/kimliklerin birbirlerinden farklı oldukları kadar aynı zamanda birbirlerini etkiledikleri ve

dönü türdükleri olgusudur. Kültürlerin diyalogu konusunda Benhabib'una işaret eder: "Kültürler diğer kültürler ile karmaşık diyaloglar yoluyla şekillenirler." (Benhabib 2002: ix) Benhabib'e göre, "Kültürün kendisi için dışsal olandan daha çok önem taşıyan öteki(ler) ile içsel diyalogla, kültürlerin çoğunda iç farklılıkların aynı düzeyine ulaşılır." (Benhabib 2002: ix)

Parekh'e göre, "Bir toplum içinde kültürel perspektiflerin ve kültürel çeşitliliğin varlığı ya da kültürel farklılık için çok şey söylenebilir." (Parekh 2006: 165) Farklı kültürlerin birbirini tamamlaması ve genişletmesi de söz konusudur. "Farklı kültürler böylece birbirini düzeltir ve tamamlar ve birbirinin ufkunu genişletir ve insanî gelişimin yeni formları için birbirini uyarırlar." (Parekh 2006: 167) Kültürel çeşitliliğin insan özgürlüğünün önemli bir artışı olduğunu belirten Parekh'e göre, "Kültürel farklılık insan özgürlüğünün en önemli ögesi ve koşuludur. İnsanlar kültürlerinin dışına çıkmadıkça, onun içinde tutuklu kalmayı sürdürürler ve onu mutlaka kırmaya, onun yalnızca doğal olduğunu hayal etmeye ya da apaçık biçimde insan yaşamını düzenlemeye ve anlamaya yönelirler. Ve onlar kültürlerinin dışına çıkmadıkça ötekilere ulaşamazlar." (Parekh 2006: 167)

Bireylerin eğitim konumunda tanınması politikasını getiren demokrasinin, günümüzde kültürlerin eğitim konumunda tanınması talebine dönüşümü belirten Taylor'a göre, "Çağdaş politikanın içinde bazı çizgiler, bazen tanınma gereksinmesini, bazen de talebini harekete geçiriyor. Bu gereksinimin politikadaki milliyetçi akımların itici güçlerinden biri olduğunu ileri sürülebilir. Bu talep, günümüzde azınlıklar ya da 'alt' gruplarda, bazı Feminizm biçimlerinde ve bugün 'çokkültürcülük' denen politikada belli yollarla öne çıkıyor." (Taylor 1996: 42)

Keyman'a göre, "1980'ler, özellikle 1990'lardan bugüne Türkiye deneyimi de, dünya ölçeğinde oluşan bu gerçeklikten bağımsız olmamıştır. Bu dönem içinde, özellikle dinsel ve etnik temelde, ama aynı zamanda cinsel, kültürel vb. yaşam alanları içinde oluşan kültürel kimlik talepleri ve çatışmaları ve bu temelde ortaya çıkan farklılıkların yaşamı ama geçirilmesini amaçlayan tanınma siyaseti, Türkiye'de de sistem-kurucu ve sistem-dönüştürücü bir nitelik içinde hareket etti." (Keyman 2007)

Burada kimliklerin tanınma talebinin siyasal bir istem olarak belirginleşmesi ile birlikte kimlik-siyaset ilişkilerindeki problemler ve kimliklerin doğasına/niteliğine yönelik tartışmalar ve farklı zihniyetler de canlanmakta ve gündeme yerleşmektedir. Bu konuda birkaç yaklaşıma değinmek yerinde olur. Guichaoua'ya göre, "Bütün diğer toplumsal olgular gibi etnik, dini, kültürel vd. kimlikler de mevcut ve kabul gören değil, kurulan, *in a edilen* olgulardır." (Guichaoua 1998: 97)

Kültürel kimliğin mutlaka bir "siyasal kimlik"e denk düşmesi varsayımının, dünyanın farklı bölgelerinde çatışmalara/savaşlara yol açtığını belirten Bayart'a göre, "Aslında bu 'kimliklerin her biri, olsa olsa kültürel birinin, siyasal veya ideolojik birinin, yani eninde sonunda tarihsel birinin adıdır. Kaçınılmaz olarak kendisini bize dayatan doğal bir kimlik yoktur." (Bayart 1999: 9)

Kimliğin siyasallaşma süreçlerinin hem çoğulculuk/demokratikleşme ekseninde, hem de köktencilik/milliyetçilik ekseninde olabileceğine dikkati çeken Keyman'a göre, "Kimlik olgusunun kullanımı, bu anlamda, hem demokratik siyasal stratejiler, hem de köktenci, cemaatçi, milliyetçi, meta-ırkçı siyasal stratejiler tarafından yapılmaktadır. Bu

da bize, kültürel kimliğin kendisine “apriori bir olumluluk” yükleyemeyeceğimizi bir toplumsal/siyasal gerçeklik olduğunu göstermektedir.” (Keyman 2007)

Küreselleşme sürecinde farklılıkların ön plana çıkması önemli olmakla birlikte, bu farklılıkların/kimlik farklılıklarının ve bunlara dayanan siyasal tasarım ve girişimlerin demokratik kurum ve değerlerle nasıl bir ilişki kuracağı da önemli bir sorundur. Sosyal ve kültürel çoğulluğun siyasal bir çoğulculuk yönünde gerçeklik kazanmasına ihtiyaç vardır. “Küreselleşme farklılığı/heterojenliği merula tırması; fakat bu, kendiliğinden demokratikleşmeye yol açan bir durumu anlatmaz. Farklılığı ayrıcalık (imtiyaz) mertebesine çıkararak kimlik ve değerlerini, diğer toplumsal kesimlere empoze etme gibi bir despotizm olasılığı her zaman vardır. Kozmopolit demokrasi, bunu önlemenin siyasal çerçevesi ile levini görebilir: Öteki'nin değerlerini ve kimliğini, kendisinininkine kadar muteber ve merula gören, kültürel çoğulluğu konsolide eden bir çerçevedir.” (Sarıbay 2000: 226)

Benhabib'in kültürel farklılık taleplerinin demokrasi ile ilişkisi konusunda söyledikleri de önemlidir. “Kültürlerin içsel karmaşıklığını ve temel tartışılabilirliğini kabul edersek, o halde demokratik diyalogu genişleten tanınma çatışmaları mevcut kültürel düzenlemelerin hiyerarşisini ve özellikle dilamaları kınama yoluyla desteklemizi hak eder. Kültürel hareketler eleştirel ve daha doğrudan etkiler tarafından motive edilenlerin düzeyinde yıkıcı olabilir. Bu konularda büyük olup olmadığına bakmaksızın kültürelci talepleri savunuyoruz, çünkü liberal-demokratik bir devlet içinde azınlık kültürlerini korumak istiyoruz ya da çünkü demokratik daireyi genişletmek istiyoruz.” (Benhabib 2002: ix – x)

Çoğulculuk Önündeki Engeller

Ulus kavramı altında düğündüğümüz toplum, içinde farklılıkları içeren çoğul bir yapı olarak karşımıza çıkıyor. Türk, Kürt, Çerkez, Yahudi, Ermeni, Rum vb. *Etnik nitelikli farklı kimlikler* kendini gösteriyor/hissettiriyor. Aynı *ey dinsel nitelikli kimlikler* için de geçerlidir. Son yıllarda dünyada olduğu kadar Türk toplumunda da dinselliğin artması olgusu gözle çarpılmaktadır. Ama toplum içinde de farklı değerler, anlayışlar dikkati çekiyor. Dolayısıyla farklı dinsel kimliklerin talepleri de toplumdaki çoğulluğu derinleştiriyor ve çoğulluktan çoğulculuğa doğru bir yönelim/gelişimi gerekli kılmaktadır. Etnik ve dinsel kimlikler barışta olmak üzere, toplumun çoğul yapısını kendini ortaya koymaktadır. Burada sosyal gerçeklik karşımıza çıkıyor. Ama burada gerçeklik kadar önemli olan husus, söz konusu gerçekliği düğünme-tasarlama ve yorumlamada dayandığımız kavramlar ve düğüncelerdir.

Toplumsal ve kültürel olarak bastırılmış olanların geri dönüşü, toplumun ve kültürün gerçek yüzünün ortaya çıkması, bu gerçeklikle yüzleşmesi gereğini de duyurmaktadır.¹ Çinde ya da dünyamız küreselleşme sürecinde, ulus-devletin karşılıklı

¹ te bu noktada söz konusu toplumsal gerçekliğin kavranılması ve dönüşürülmesi konusunda Tesev'in gerçekleştirdiği (ve çalışmamın dipnotlarında bazı alıntılar yaptığım çalışması) ve ayrıca Boaziçi Üniversitesi tarafından desteklenen ve Binnaz Toprak, İrfan Bozan, Tan Morgül ve Nedim Ener'in yaptıkları “*Türkiye’de Farklı Olmak: din ve muhafazakarlık ekseninde ötekileştirilenler*” başlıklı araştırma, Türk toplumundaki etnik ve dinsel farklılıklar konusunda önemli saptama ve değerlendirmeler ortaya koymaktadır. Türkiye'nin farklı

kaldı ı kriz ve riskler, toplumu olu turan farklılıkların ön plana çıkmasına/görünmesine yol açtı ı kadar, aynı zamanda milliyetçi e ilim ve hareketleri de etkilemi tir. Ya anan sıkıntı ve huzursuzluklara kar ı aranan çareler ve çıkı yolları konusunda da bir belirsizlikten söz edilebilir. Artık toplumun ontolojik zemini de, kültürel-tarihsel gerçekli i algılama-tasarlama konusundaki epistemolojik çerçeveler de ya anan belirsizlikten dolayı sarsıntı geçirmektedir. deolojik temelli duygular, önyargılar ve kı kırtmaların kolayca harekete geçebilece i bir ortam olu maktadır. Bu noktada toplumsal bütünlü ü ve barı ı korumanın ve sürdürmenin önüne çıkan yeni tehlikeler, gerilimler ve kırılmalıklar da söz konusudur. çe kapanmalar, kendisinden farklı olanları “öteki” olarak görerek dı lama ve “dü man” olarak kategorize etmeler, ilk ba ta dikkati çekmektedir.

Ço ulculuk önündeki en önemli engel ve sorunlardan biri, *homojen toplum tasarımı ve arayışı* dır. Homojen toplum tahayyülü dinsel ya da etnik temellere dayanabilir. Etnik ya da dinsel temelli böyle bir toplum tasarımı, ister istemez, bir “öteki”ne ihtiyaç duyacaktır kendi projesini gerçekle tirebilmek için. “Öteki” olarak tanımlananların dı ta bırakılması ya da söz konusu projenin uygulanma sürecinde eritilmesi durumu ortaya çıkacaktır.² Böyle bir durumda ise söz konusu tahayyül, toplumu olu turan farklı unsurları, bir araya getirme, uzla tırma yönünde de il de aksine ayrı tırma ve parçalama, yeni kar ıtlıklara zemin hazırlama yönünde i lev görüyor demektir. Burada hem toplumsal hem siyasal bir problematik belirir. Çünkü homojen toplum tasarımı demokrasi ve demokratik de er ve uygulamalarla da ba da mazdır. Bu nedenle toplumsal ve kültürel ço ulculuk arzusu aynı zamanda bir demokrasi talebi ve arzusudur da. Ço ulculuk yalnızca siyasal bir kavram de il aynı zamanda toplumsal-kültürel içerikli bir kavramdır. Bir ba ka deyi le siyasetteki ço ulculu un ontolojik-varolu sal kökenleri toplumdaki ço ulcu a uzanmakta ve oradan beslenmektedir. Toplumsal ve kültürel ya amda zayıflayan ço ulculuk siyasetin de yozlaşmasına yol açar.

Siyasal ço ulculuk ve kültürel ço ulculuk arasında bazı ayrımlar yapılabilir. Siyaset teorisinde alı ilagelmi anlamıyla ço ulculuk, toplumsal ve siyasal hayatta farklı toplum kesimlerinin örgütlü bir biçimde siyasal karar alma süreçlerine katılmaları ve etkide bulunmaları anlamına gelmektedir. Köker’e göre, “Birden çok siyasal partinin iktidarı ele geçirmek için seçmenler önünde yarı tı ı temsili demokratik sistemler, siyasal iktidarın kararlarını temsil ettikleri toplum kesimlerinin çıkarları do rultusunda etkilemeyi amaçlayan baskı gruplarının da varlı ını me ru olarak tanımlamakla,

---

kimlikler ve bunların arzuları ve talepleri açısından yeniden okunması ve tartışılması bakımından söz konusu ara tırmaların önemli oldu unu söyleyebiliriz.

² Kendini savunmak ve yeniden üretmek için milliyetçilik stratejisinin en çok ba vurdu u yöntem, öncelikle, “öteki” ya da “dü man” kategorisinin yeniden üretimi olarak belirginle iyor. Dü man kategorisi, temel olarak, milliyetçi stratejinin kontrol etti i alanda yurtta ların ya adı ı “güvensizlik” sorununa da elle tutulur bir cevap verme i levini görüyor. Bu dü manlar ülkeden ülkeye de i erek, bazen yabancı güçler veya devletler, bazen yerliler, etnik veya dinsel azınlıklar, bazen ise göçmenler, evsizler, marjinaler olabiliyor. Bunlar arasında ulus-devletlerin savunma ve güvenlik konularındaki en somut ve üstesinden gelme ansının en yüksek oldu u ötekiler ise, “sınırları içinde” yer alan ortalama ve ço uluktan farklı olan kesimler olarak ön plana çıkıyor. (Tesev 2007: 93)

böylesi bir ço ulculu un ideal tipini olu turmu lardır.” (Köker 1996: 12) Ancak demokratik rejimlerdeki siyasal ço ulculu un fiziksel ve sembolik sınırları bulundu unu belirten Köker’e göre, “Fiziki sınırlar, temsili demokratik rejimin içinde yer aldı ı ulus-devletin ülkesidir. Sembolik sınırlar ise, siyasal karar-alma süreçlerine katılma iradesi gösteren birey ve grupların ulus-devletin me ruluk çerçevesini olu turan ‘ulusal kültür’ içinde tanımlanmaya çalı an türde yurtta lık anlayı ı ile belirlenmektedir. Bir deyi le, bilinen yerle ik biçimiyle siyasal katılma, birey ve grupların ancak ‘yurtta ’ olarak, yani tanımlanmı ulusal kültüre mensubiyet çerçevesinde yapabilecekleri bir faaliyettir. Ço ulculu un buradaki sınırı, ekonomik çıkar kavramıyla belirlenen ve kültürel farklılıkların siyasal alana yansıtılmasını engelleyen bir i leve sahiptir.” (Köker 1996: 12)

Taylor’ın ortaya koydu u ço ulculuk anlayı ı ise, farklı ya am pratikleri içinde olu an kültürel farklılıkların siyasal düzeyde tanınması ve e it ölçüde saygıde er kabul edilmesi ilkelerine dayanır. “Bir di er deyi le ço ulculuk, çok-partili, çok-baskı gruplu yerle ik liberal-demokratik rejim tipinde görülen kamu alanının kültürel farklılıkların ifadesine kapalı olma özelli inin ele tirilmesinin asıl nirengi noktası olmaktadır. Bu kapalı lı nın ele tirisi, zorunlu olarak, tarihsel deneyimleri birbirinden farklı toplumlardaki siyasal rejimlerin ele tirisinde de farklı pozisyonlar almayı gerektirecektir.” (Köker 1996: 13)

Toplumsal tahayyülün felsefi temellerine baktı ımızda, özcülük ve tarihselcilik olmak üzere ba lıca iki anlayı la kar ıla ırız. Belli bir toplulu un/ulusun ya da kültürün özcü bir yakla ımla dü ünülmesi, sabit, de i mez ve tarih-üstü, evrensel bir öz ya da nitelikler bulundu u anlamına gelir. Siyaset ve toplum felsefesinde özcülük ya da özcü yakla ımlar, farklılıkların birlikte ya ama imkanını azaltan ve zayıflatan e ilim ve uygulamalara de neden olmaktadır. Burada aynı zamanda ayrımcılık da söz konusudur. Özcü anlayı lar ayrımcılı ı da içermekte ve giderek toplumsal-kültürel konularda bazen ırkçılık boyutuna kadar derinle ebilmektedir. Tarihte ve günümüzde özcülükten beslenen ayrımcılık ve ırkçılık örnekleri sayılamayacak kadar fazladır.³

Toplumsal tahayyüllerin kayna ı ve biçimlendiricisi olarak tarihsel deneyimler ve bazı kırılma noktaları da büyük önem ta ır.⁴ Türkiye’de bir arada ya ama dü üncesi

³ Aynı ulusal kimlik altında ya ayan insanların bir kısmına atfedilen farklı bir “öz” kurgusuyla, beraber ya ama tahayyülü ortadan kalkıyor; “ulus” fikri toplumsal ve kültürel düzeyde fiilen me ruiyetini kaybediyor (Tesev 2007: 101)

⁴ Daha yakıcı olan olaylar, aslında büyük ölçüde Türkiye tarihindeki kırılma noktalarına ve bu kırılmalara ba lı olarak nesilden nesle aktarılan travmalara tekabül ediyor. Örne in, I. Dünya Sava ı ve Osmanlı’nın parçalanması, Ermeni tehciri ve Anadolu’nun i galini içeren kırılma dönemi, sosyalizasyon ve okulla maya ba lı olarak, bütün vatandaşların ö renmi oldu u bir dönem. Ancak, aynı zamanda o dönemi ya amı nesillerin yakın zamanlara kadar ta ıdıkları tanıklıklar söz konusu önemin bugünkü faaliyetini büyük ölçüde sürdürmesini de beraberinde getiriyor. Bu dönemin, bugünkü milliyetçilik stratejisinde ve parçalı bölüklü milliyetçilik kurgularında faaliyetinin ku kusuz en önemli nedeni, “bugün” için somut bir ihtiyaç olmasında yatıyor. Bugünkü güvensizlik atmosferinde, geçmi , özellikle yıkıntılar üzerinde “kurucu geçmi ”, özde le tirme yoluyla bugünün ihtiyacı olan güveni kurgulayacak bir söylem olarak i lev görüyor. Bu ba lamda, 20. yüzyılın ba ındaki altüst olu ların karma ası, “Ermeni sorunu” vasıtasıyla yo unla ıyor, elle tutulur hale geliyor. Ermeni sorunu bütün dönemi özetleyecek, bugün içinde oturulacak “biz”i yeniden kurmak için referans haline

ve umudu ile birlikte bu umudu ve arzuyu zayıflatan/yaralayan ya da engelleyen anlayışların da ortaya çıktığını görüyoruz. Aynı sosyal gerçekliğin, aynı çözümler yapının, bu yapıyı oluşturan farklı kesimler tarafından farklı algılanması ve yorumlanması ve bazen de çarpıtılması durumuyla karşılaştığımızı söyleyebiliriz. Birbirine karşıt eylemler, anlayış ve arayışların arasında, aidiyet ve çözüm girişimlerinin ya da amsal bir önemi bulunmaktadır. Burada siyasetçiler ve siyasi kurumlar, aydınlar, sanatçılar ve medya baskın olmak üzere, toplumsal karmaşık ortamın karma aya/kaosa sürüklenmeden çözümlü bir toplum düzeni ve kültürel ortamın meydana getirilmesine gerek vardır. Sosyal ve kültürel değişim ve modernleşme süreci zaman zaman acılı ve sancılı bir halde alabilmektedir. Ancak bu noktada aynı sosyal dünyayı paylaşan öznelerin ve siyasal aktörlerin görev ve sorumlulukları da giderek derinleşmektedir. Bu nedenle toplumsal varoluşun bütün karmaşıkla kendini göstermesinin ve dile getirmesinin önündeki engeller kaldırılmalı, daha geniş bir demokrasiye yönelinmelidir. Toplumsal olanın kendini ifade edemeyişini, dilini bulamayıp, sonuçta kutuplaşmalara ve milliyetçiliklere yol açmaktadır. Taylor'a göre, "Milliyetçilik politikası, yüzyıllarca kın bir zamandır, itici gücünü kısmen insanların, ya da adıkları çevredeki baskın insanlar tarafından aşıldıkları ya da saygı gördükleri duygusuna kapılmalarından almaktadır. Çokuluslu toplumlar, büyük ölçüde, bir grubun baskın bir grup tarafından eyletildiği yerde (algılanıp) tanınmaması nedeniyle parçalanabiliyor." (Taylor 1996: 72) Çünkü milliyetçi elitlerin toplumsal problemleri dile getirme ve çözme yolunda sıklıkla baskın oldukları seçenek, iddetten baskın bir eylem olmamaktadır. Ancak iddet hangi amaç ve gerekçeyle baskın vurulursa vurulsun, toplumsal ontolojinin yaralanmasına neden olmaktadır. Bu nedenle çözümlülikle ilgili problemlerin çözümünde ve zorlukların aşılmasında, demokrasi zeminindeki arayışların ve girişimlerin önemi ortaya çıkmaktadır.

Farklılıkların birlikteliği olarak demokrasi

Demokrasinin temel nitelikleri çeşitli biçimlerde ifade edilebilir. Tauraine şöyle der: "Demokratik yönetim biçimi en çok sayıda bireye en büyük özgürlüğü veren, olası en büyük çeşitliliği tanıyan ve koruyan siyasal yaşam biçimidir." (Tauraine 1996: 25) Bu nedenle günümüzde yadsınmaz bir duruma gelen farklılıkları birlikte yaşatabilmek ve sosyal yaşamın düzeni ve bütünlüğünü farklılıklar ekseninde kurabilmek de ancak

---

gelirken, mümkün olduğu kadar geniş toplumsal kesimlere, popülerle mi "tarihsel bilgiler" eliyle ortak bir dilin kurulmasına ve "biz"in diğer insanların ("ihnetin") tanımlanmasına katkıda bulunuyor. Kırılma noktaları arasında 1960 darbesiyle sona eren 1950'ler de önemli bir yer tutuyor. 1950 öncesi ve sonrası Türkiye toplumunu bölen bir tarih okumasına neden oluyor. Bir yandan, resmi tarih okumalarıyla Cumhuriyet'in kuruluşu, seküler milliyetçi ideoloji yurtta kimliğin kurucu bir unsuru olarak faaliyetini sürdürürken, Demokrat Parti tecrübesi bu faaliyeti sorgulayan, sıkıntı yaratan bir "ihnet" dönemi olarak anlatılabilir. Ancak, diğer yandan, resmi tarih okumalarına alternatif olarak yaşamı sürdüren farklı okumalar, 1960 darbesinin, Menderes ve arkadaşlarının idamının yarattığı travmayı yeniden üretiyor. Daha yakın tarihlerde ise 1970'li yılların siyasal iddet dönemi bir baskın kırılma noktası olarak dikkati çekiyor. Özellikle sol-sağ ayrışmasıyla iç içe geçen Alevi-Sünni çatışmaları, Maraş, Sivas gibi katliamlar tarihsel bellekte çok önemli bir yer tutuyor. (Tesev 2007: 136)

demokrasinin temel kavram, değer ve unsurlarına dayanmaya bağlıdır. Bu noktada siyasetin sosyal/kültürel çözümlü ve çok yönlü etik ve siyasi değerler temelinde yaklaşımı önemlidir. Rockefeller'e göre, "Demokrasi, bütün kültürlere saygı göstermeyi, hepsini kucaklamayı öngörür, ama aynı zamanda özgürlük, eşitlik ve sürekli karlıklarla yardımla mayla gerçeği ve kişisel refahını sağlamaya idealleriyle uyumsuz olan ruhsal ve ahlaksal değerlerden vazgeçmelerini ister onlardan. Bu, yaratıcı bir dönüşüm yöntemidir. Bu yöntemin manevi ve köklü öneminin büyüklüğü de buradadır." (Rockefeller 1996: 99-100)

Modernleşmeye yönelttiği eleştiriler ve demokrasi hakkındaki düşünceleriyle tanınan Tauraine'e göre, "demokrasi, aynı bütünün içinde birbirlerinden farklı, hatta birbirlerine karşı olan, kısacası aynı zamanda hem birbirlerine benzeyen hem de birbirlerinden ayrılan birey ve öbekleri bir arada yaşatmak söz konusu olduğunda zorunludur ancak." (Tauraine 1997: 277) Çokkültürlülük gerçeğiyle ulusçu yadsıma arasındaki tehlikeli karşıtlığın, ancak toplumla bütünleşme, kişisel özgürlük ve kimliklerin tanınması olguları birbirleriyle bağdaştırıldığında ıslah edilebileceğini (s.208) belirten Tauraine'e göre, "Demokrasinin var olma nedeni, ötekinin tanınması, kabul edilmesidir.(...) Öteki'nin farklılığını tanımak değildir demokrasiyi ya da hoşgörüyü getiren, çünkü ötekiyle ben, yalnızca farklılıklarımıza göre tanımlanıyorsak, aynı toplumsal bütüne ait olamayız." (Tauraine 1997: 277)

Günümüzde Türkiye'de ihtiyaç duyulan siyaset, toplumun farklılıklarını gözeterek birleştirici kavramlar ve değerler ortaya koyabilen bir çizgide olmalıdır. Etnik, dinsel vb. kimlik taleplerinin sosyal yapıyı daha da parçalayıcı, farklılıkları dışlayıcı bir çerçevede elde edilmeye ve benimsetilmeye çalışılması, uzlaşmaya ve bütünleşmeye değil çatı malara ve şiddete yol açacaktır. Bu nedenle farklılıklar kadar, aynı toplumu oluşturan insanlar arasındaki ortaklıklar, aynılıklar ve tarihsel yakınlıklar da gündeme getirilmelidir. Sosyal yaşam içinde farklı etnik/dinsel vb. kimlikleri taşıyan insanların, aslında bu farklılıklarının birlikte yaşamaya yönünde bir tehlike ya da engel oluşturması da söz konusu değildir. Burada bir bakıma farklılıkların "ötekiletirilmesi" ve sonuçta ötekinden korkulması, kaygı duyulması ya da bu tür eleştirilere zemin hazırlanmasıdır. Dünyanın hiçbir yerinde etnik ya da dinsel temizlik yapılamayacağı, yapılmaya girilse de bunun telafi edilemez sonuçlar ve kapanmaz yaralar açacağı, tarihsel deneyimlerle görülmektedir.

Keyman'a göre, "bugünün dünyasının ve Türkiye'sinin temel sorunlarından birisi de; "farklılıklar içinde birliğin nasıl sağlanacağı" ve "birliğin içinde farklılıkların nasıl korunacağı" soruları olmaktadır. Bu sorulara beraber ve eş zamanlı yanıt vermek, ancak kültürel kimlik olgusuna içerdiği "toplumsal gerçeklik" ve taşıdığı "çok-boyutlu, çok-nedenli ve çok-katmanlı karmaşıklık" içinde yaklaşımımız zaman olasılık kazanacaktır." (Keyman 2007)

Yurttaşlık ve kimlik politikaları konusunda her türlü teorik tartışma imkanı olsa da, bu tartışmaların toplumsal ve siyasal pratiğe dönüşürücü katkısının sağlanması, nihayetinde devletin siyasal aklının yeniden inşasıyla mümkündür. Bu konuda Köker'in Cumhuriyetin kurucu felsefesinin yurttaşlık ve kimlik tasarımının çok yönlü bir anlayışa kapalı olduğunu vurgulaması da bu açıdan anlamlıdır. "Türkiye Cumhuriyeti"ni kuran temel felsefe siyasal çok yönlülüğü makbûl görmemekte; Cumhuriyet'in son "kurucu iktidarı" da aynı ölçü içinde ama biraz daha esnek olarak sınırlı bir çok partili

hayatı kabûllenebilmekte; devletin temel faaliyeti olan yasama faaliyetinin Anayasa'ya uygunluğunu sağlamak için Anayasa'yı üstlenmiş bir yargı da aynı yaklaşımları — konjonktürel dalgalanmalara bağlı da olsa — paylaşmakta; Cumhuriyet'in son dönem anayasal ve siyasal hukuk düzeninin mimarları da aynı yönde tercih yapmış olmaktadır. Böylece, Türkiye'de seçim sistemi ile siyasal çoğulculuk arasındaki ilişkinin birinci biçimi, Schmittçi bir siyaset anlayışına kolayca eklenen, çoğulculuktan önce devletin varlığını koruma ilkesine bağlı olan siyâsî istikrar hedefine kilitlenmiş bir tercih ortaya koymaktadır.” (Köker 2006: 207)

Modern devletin meşruluk ihtiyacını karşılayacak bir siyasal çoğulculuğun niteliği ve toplumsal çoğulculuğun önündeki engelleri kaldırmak için yapılması gereken adımlar konusunda ise Köker, bunları söyler: “Egemen ulus-devletlere dayalı bir sistem olarak uluslararası ilişkilerin ve uluslararası hukukun bireyleri ve devlet-dışı örgütleri de hukuk özneleri olarak kabûl etmeye yöneldiği bir dünyada, özellikle de Avrupa Birliği gibi ulus-devlet üstü bir yeni oluşumun eşiğinde bulunan bir dönemde, (...) devletin bütünlüklü varlığı ile istikrarlı yönetim denemelerine uyarlanmış sınırlı çoğulculuğun terkedilerek, sahici siyâsî alternatifler üretebilen muhalefetin varolabilmesi için demokratik süreci pekiştirecek olan adımlara yönelmek, bunun için de, sınırlandırılmamış bir siyâsî kamu alanı ile barajsız ve tam temsil adâleti sağlayan bir seçim sistemi benimsenerek, sahici demokratik çoğulculuğun gerçekleştirilmesini amaçlamak gerekmektedir.” (Köker 2006: 210)

Sonuç:

Kimlik taleplerinin çoğulculuk ve demokratikleşme yönünde gelişmesi ve demokratik diyalogun genişlemesi de büyük önem taşır. Bu nedenle Türkiye'de sosyal-kültürel yapının çoğulluğu çoğulcu bir siyasal ve kültürel denemeler temelinde yapılabilmek ve demokratik diyalogların a edebilmek için her bireye, her topluluğa ve kurumlara dümen ödevler ve sorumluluklar vardır. Bir bakıma çoğulculuk konusundaki adımlar ve problemlerin çözümü ahlaki, siyasi, hukuki vb. boyutlar içermektedir. Geçmişten/tarihten gelen deneyimler ve gelenekler hem bir imkan hem de aılması gereken engeller/güçlükler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tarihsel-kültürel mirasımız, farklı etnik-dinsel kimliklerin birlikte yaşamasına ilişkin derin izler ve birikimler taşımaktadır. Bu birlikteliğin sakatlanması ve tahrip edilmesi yönünde gelişmeler de yoktur. Ancak birlikteliğin bozulmasına hizmet eden girişimlerin yeniden egemen olmaması, bu topraklarda yaşayan insanların elindedir. Tarihsel trajedilerin eksilmediği dünyamızda, insanlık tarihine anlamlı ve onurlu sayfalar eklemek ve oluşturacağımız sosyal anlatıya insan denemelerine dayanan cümleler yazmak elimizdedir.

KAYNAKÇA

BAYART, Jean-François Bayart, (1999) *Kimlik Yanılsaması*, Çev. Mehmet Moralı, Metis Yayınları, İstanbul.

BENHABIB, Seyla, (2002) *The Claims of Culture-Equality and Diversity in the Global Era*.

GUICHAOU, Andre (1998) “Burundi ve Rvanda- cat Edilen Etniler mi?”, *Uluslar ve Milliyetçilikler* içinde, Haz. Jean Leca, Çev. Siren demen, Metis Yayınları, stanbul.

GÜNDO AN, Ali Osman (2002) “Ço ulculuk ve De er Bunalımı”, Mu la Üniversitesi SBE Dergisi, Sayı: 8.

KENTEL, Ferhat- AHISKA, Meltem-GENÇ, Fırat (2007) “Milletin Bölünmez Bütünlü ü”, *Demokratikle me Sürecinde Parçalayan Milliyetçilik(ler)*, Tesev Yayınları.

KEYMAN, E. Fuat (2007) “Türkiye’de Kimlik Sorunları ve Demokratikle me”, Do u Batı, sayı: 41.

KÖKER, Levent (1996) “Charles Taylor: Kimlik/Farklılık Sorununa Sahici Demokratik Çözüm Arayışı”, *Çokkültürcülük* içinde, Haz. Amy Gutmann, Yapı Kredi Yayınları.

KÖKER, Levent (2006) “Seçim Sistemleri ve Siyasal Ço ulculuk”, *Anayasa Yargısı*, Sayı: 23.

PAREKH, Bhikhu (2006) *Rethinking Multiculturalism-Cultural Diversity and Political Theory*, Palgrave Macmillan Press.

ROCKEFELLER, Steven C. (1996) “Yorum”, *Çokkültürcülük* içinde, Haz. Amy Gutmann, Yapı Kredi Yayınları.

SARIBAY, Ali Ya ar (2000) “Küreselle me, Postmodern Ulusla ma ve slam”, *Global Yerel Eksende Türkiye* içinde, Der. E. Fuat Keyman-Ali Ya ar Sarıbay, Alfa Yayınları.

TAURAIN, Alain (1997) *Demokrasi Nedir*, Çev. Olcay Kunal, Yapı Kredi Yayınları.

TAYLOR, Charles (1996) *Çokkültürcülük*, Haz. Amy Gutmann, Yapı Kredi Yayınları.